

Invitació a la utopia

Entrevista a Juan José Tamayo

Helena Cots

Traductora

Hem d'agrair a Juan José Tamayo aquesta invitació a la utopia (*Invitación a la utopía. Estudio histórico para tiempos de crisis*. Trotta, 2012). I és que no es tracta d'una invitació fugaç, sinó més aviat d'un acompanyament després, rigorós i exhaustiu pels dominis del pensament, per fer-nos-hi descobrir el germen resilient de la utopia a través dels temps, i la seva transversalitat, des d'una aproximació filosòfica, teològica i social. Havent llegit el llibre, hom s'adona que la utopia mateix és una invitació a traspasar el present, l'establert, el conegut, a anar més enllà individualment i col·lectiva.

¿QUIN ÉS EL NUCLI D'AQUEST PENSAMENT UTÒPIC QUE EL FA DURADOR?

Sens dubte, la insatisfacció amb la realitat, el malestar davant de situacions injustes, la negativitat de la història que Hegel defineix com el «banc del carnisser», en el qual se sacrifiquen les vides humanes. El reconeixement que no tot el real és racional ni viceversa. La indignació està al centre mateix de la utopia; una indignació que a hores d'ara es produeix col·lectivament perquè es nega la humanitat dels éssers, s'agredeix la naturalesa... Quan hi ha acomodament és impossible el projecte utòpic. El nucli del pensament

utòpic inclou component crític i actitud de protesta, als quals es pot afegir la tendència a la cerca d'un món millor, d'un món millor possible. El no acontentament i la mirada cap al futur, amb la proposta de fites alternatives serien el nucli primer d'aquest pensament. Ernst Bloch definia l'home com l'animal utòpic, Antonio Gramsci deia: «Davant del pessimisme de la raó s'ha d'afirmar l'optimisme de la voluntat», una voluntat organitzada col·lectivament, que s'orienta a unes fites per a les quals s'esmerça uns mitjans, i que es distingeix del voluntarisme, perquè aquest últim compta només amb l'esforç individual i inclou un component negatiu.

¿QUINS HAN ESTAT ELS PRINCIPALS ESCULLS QUE HA HAGUT DE SALVAR LA UTOPIA?

El primer escull ha estat el positivisme: entendre que les coses són com són i que hom ha d'atenir-se als fets; entendre la realitat com la mera superfície. El segon ha estat arrencar la utopia amb la ideologia, i donar-les ambdues per mortes. Un tercer escull ha estat el pensament conservador, el qual entén que la humanitat és equilibri, ordre, estabilitat, i interpreta el conflicte (del qual han nascut tantes millores) com una disfunció. El pensament conservador sempre ha buscat la legitimitat de la realitat i s'ha basat en el criteri i la regla de la tradició; ha aglutinat la por a que els dissenys alter-

natis promoguts per la utopia esdevinguessin una realitat, tot titllant-los de «brindis al sob» i d'idees sense fonaments. Un altre escull important per a la utopia ha estat el fet que determinades realitzacions d'un món millor poden desembocar en totalitarisme, per la imposició de societats no respectuoses de la llibertat individual basades en models defensors de l'unitarisme. Per altra banda, sovint, la realització de mons millors s'ha volgut imposar mitjançant la força i no pas a través d'un canvi de consciència. Finalment el neoliberalisme, la democràcia liberal i el capitalisme financer no democràtic s'han erigit com a únic món possible i han bastit la utopia de la globalització. Diuen que ja no hi ha fronteres? Certament no n'hi ha per als capitals, no n'hi ha per a la informació canalitzada a través de les noves tecnologies, però una bona part de la humanitat hi té l'accés barrat.

¿I QUINS SÓN ELS ESCULLS QUE LA UTOPIA TROBA ACTUALMENT?

El descrèdit n'és el principal. La mateixa paraula utopia està desacreditada. El cèlebre eslògan «siguem realistes, demanem l'impossible», que proclamaven els joves del Maig del 68 i que empenyia a l'emancipació, es vol superat. Assistim a l'expulsió del pensament utòpic tot argüint que es tracta d'idees fantasmagòriques, de projectes bonics però idíl·lics. La utopia s'ha exclòs dels àmbits del saber i del fer

humans. L'educació mateixa l'ha des-terrada; sovint, a les criatures, se'ls diu: «no et facis il·lusions», talment com si del que es tractés fos de tallar les ales d'animals voladors. L'adjectiu utòpic actualment té un caràcter menyspreatiu i els mateixos diccionaris ho corroboren amb definicions que insisteixen en identificar l'utòpic amb l'irrealitzable, sense matisar que l'utòpic és, en qual-sevol cas, temporalment irrealitzable.

¿LA UTOPIA HA ESTAT LA TORXA QUE HA GUIAT EL CAMÍ DEL PENSAMENT, A LA MANERA DE RELLEU ENTRE LES GENERACIONS DE PENSADORS, DES DELS INICIS DELS TEMPS HISTÒRICS?

Efectivament, la utopia ha estat la lluminària, l'estendard que ha guiat els grans pensadors i el camí dels canvis i de les transformacions necessaris per anar endavant; aquests pensadors han dissenyat mons diferents, encaminats a transcendir, a superar situacions negatives...

TAL VEGADA EL NUS DEL SEU DISCURS ES TROBA EN EL PUNT D'INFLEXIÓ QUE ES PRODUÏX EN LA REFLEXIÓ FILOSÒFICA MODERNA A PARTIR DE LA INCORPORACIÓ DE LA UTOPIA ENTESA, NO PAS COM LA FORMULACIÓ D'UN MODEL DE SOCIETAT OBJECTIVAMENT POSSIBLE, SINÓ COM UNA LÍNIA CRÍTICA QUE QÜESTIONA EL PRESENT I OBRE VIES DE TRANSFORMACIÓ CAP A FUTURS POSSIBLES. A PARER SEU, ¿QUIN PAPER HI TÉ LA FORMULACIÓ DEL PRINCIPÍ ESPERANÇA PER PART D'ERNST BLOCH?

Bloch considera que pensar és traspasar, no és adaptar-se a la realitat, és traspasar-la i transcendir-la; es tracta, doncs, d'un pensament radicalment contrari al positivisme que hem comentat abans; la raó ha de qüestionar la realitat, i com deia ell mateix «si la teoria no coincideix amb els fets... pit-jor per als fets». Bloch recupera el marxisme com a utopia, com a pensament

de la praxis, i afirma la temporalitat de la utopia.

ÉS PARTICULARMENT IL·LUMINADORA LA SEVA ANÀLISI DEL MISSATGE BÍBLIC DES DE LA PERSPECTIVA DE LA UTOPIA, I DEL PAPER MOTRIU DE LA IDEA DEL REGNE DE DÉU VENIDOR A LES PRIMITIVES COMUNITATS CRISTIANES. ¿VOSTÈ DIRIA QUE LA CRISI DE LES RELIGIONS I EL SILENCI QUE ES PRODUÏX RESPECTE DE LA UTOPIA SÓN FENÒMENS DESLLIGATS?

L'arrel de la crisi de les religions cal buscar-la en el fet que han renunciat a la seva proposta d'un altre món possible. S'han adaptat al sistema; com deia Bernanos dels cristians: «som capaços d'instal·lar-nos còmodament, fins i tot sota la creu de Crist». Si bé totes les religions parteixen de fenòmens d'immigració i d'experiències d'èxode, tanmateix actualment han perdut la tensió utòpica, la mirada cap al futur, per viure en l'enyor del passat.

¿LES RELIGIONS PODEN CONTRIBUIR A LA CONSTRUCCIÓ DE «L'ALTRE MÓN POSSIBLE» QUE PRECONITZEN ELS FÒRUMS SOCIALS MUNDIALS?

El paper de les persones i col·lectius religiosos al Fòrum Mundial Social és protagonista; a més, hi ha, com és sabut, el Fòrum Mundial de Teologia i d'Alliberament que hi participa activament i que es proposa connectar les seves deliberacions amb els valors i propostes del Fòrum Mundial Social.

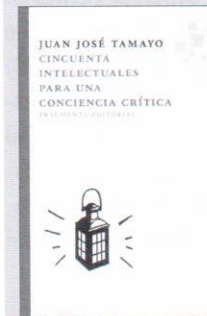
Les religions són per elles mateixes enciclopèdies d'utopies: expressen l'harmonia de la humanitat amb els seus semblants, amb el cosmos, amb la divinitat i amb la naturalesa; proposen camins d'esperança per a l'assoliment d'aquesta harmonia. Ho són les quatre nobles veritats i l'òctuple camí que condueixen a la il·luminació, els deu manaments, el Dharma, que és la llei de l'equilibri entre la humanitat i el cosmos, les benaurances i la seva

LA RECOMANACIÓ DE DIALOGAL

Cincuenta intelectuales para una conciencia crítica

Juan José Tamayo

Fragmenta, Barcelona, 2013, 528 pàgs.

opció pels empobrits, els deures socials de l'Islam. Les religions ofereixen exemples a seguir en les persones dels reformadors i reformadores religiosos, assenyalen metes, per a aquest món i per a després de la mort, en resposta no pas al desig dels éssers humans de viure eternament, sinó més aviat a la necessitat de fer justícia, rehabilitar les víctimes, tornar-los la dignitat que se'ls va negar en vida.

L'altra cara de la moneda és que les religions ofereixen visions catastrofistes del present, tendeixen a mirar amb nostàlgia el passat, i col·loquen l'edat d'or en els orígens més que no pas en el futur; sacralitzen la tradició, repeteixen mimèticament gestos i gestes dels predecessors, en comptes de crear, d'imaginar, d'obrir camins nous. Hi ha un cert fatalisme històric entre algunes religions que fa que, sovint, s'utilitzin expressions com ara «Déu ho ha volgut» o «Era de Déu» per a situacions negatives, i no pas per a moments feliços, fenòmens positius i per a èxits humans valedors de la capacitat humana per revertir la història i dirigir-la en direcció al futur. També en l'àmbit religiós convé revalorar la utopia. ☺